

VI.

U n m æ r k n i n g e r

till

Oplysning

om den

ved Søekysterne i Norge gængse

Spedalskhed.

Af

Hans Strom.

Stammes

in

Ergebnis

und

der

Ergebnis

in

Ergebnis

Gndskönt jeg ved disse Anmærkninger ikke tænker at kunne tilfulde afgjøre det Spørgsmaal, som Selskabet har fremsat, angaaende denne Sygdoms Oprindelse og Lægedom, langt mindre at vinde den for samme udsatte Blønning; saa troer jeg dog ikke, at Noget vil lægge mig det til Last, om jeg efter min ringe Indsigt meddeeler det, jeg har kunnet erfare i denne Materie, som, hvor lidet det er, dog maaffø kan tiene til nogen Oplysning, og opvække de bedre Kyndige, at gaae videre derti. Ja, isald ingen skulde have indfundet sig med nogen udsørlig Besvarelse over dette i Lægekunsten temmelig vigtige Spørgsmaal, torde disse faa Anmærkninger blive desto begierligere imodtagne paa den Grund, at Noget er bedre end Intet.

Mine Anmærkninger skulle fornemmelig angaae Sygdommens Oprindelse. Og da er det bekiendt, at den hidindtil af de Fleeste er anseet for en forbutiff Sygdom, samlet ved raa Lust og megen Fiske-Spise, som fordærver Safterne og bringer dem i Forraadnelse; hvorfor den og aleene antreffes ved Søehysterne her og andensteds, endog i Grønland, hvor Lusten og Levemaaden er af saadan Beskaffenhed: Hvortil vel og Mangel af Bevægelse og umaadelig Brændeviins Brug kan gjøre meget; siden man har mærket, at dette er den fornemste Aarsag til den Skierbug, som faaes paa lange Søereiser. Alle disse Ting tilsammen kunne nu, som mig synes, blive en i det mindste muelig Aarsag til Spedalskhed; og de Exempler, jeg i det Efterfølgende agter at anføre, ville uden Tvivl tiene til Stad-

fæstelse derpaa. Imidlertid kan jeg ved denne Leilighed ikke undlade at melde om den nylig opkomne Meening, at Oveisen (*Gordius argillaceus*) skulde være Aarsagen dertil. Saavidt jeg veed, er een af den berømmelige Ridder Linnee hans Disciple, som har besøgt Søekysterne i Norge, den, som først har bragt denne Meening paa Bane. Efter ham har D. Tonning i hans Disputats de rarioribus Norvegiæ anført og stadfæstet den, dog uden at anføre de Grunde, hvorpaa den er bygget. Jeg er altsaa ikke i Stand, at domme derom, men vil kun sige, at skiont min egen Autoritet anføres til Stadfæstelse, er dog Sagen mig ganske ubekendt, uden for saavidt, at geemene Mand er bange for denne og andre Orme, og flittig udrense den af Gist og Lever, førend de spises; ligesaa, at Saar paa Hænderne, som undertiden faaes paa Soen, kaldes Søe-Oveise, der omrent vil sige det samme som Flesme eller Finger-Orm; men at Oveisen enten skulde forarsage disse Saar, eller, ved at komme i Menneskenes Legemer, gjøre dem spedalske, har jeg efter al muelig Efterspørgsel ikke kunnet finde ringeste Spor til. Eengang forekom mig vel noget, som syntes at give Formodning derom, men dog ved noiere Undersøgning faldt af sig selv bort. Provst Krogh i Nordfiord, min da værende Capellan, havde faaet at høre, at der havde gaaet en Mængde Orme fra en os begge bekiendt spedalsk Dreng, og fortalte mig det samme; hvorover vi begge bleve begjærlige, at faae disse Orme at see. Det skeede; og vi saae begge, at de ei kunde være Oveiser, da de vare mindre end samme, i begge Ender tilspidsede, men i Midten tykket; sølgelig intet andet, end de saa kaldte *Ascarides*. Lad og være, man havde observeret, at Drengen havde qvitteret Oveiser i steden for *Ascarides*; saa veed jeg dog ikke, om man deraf med Bished kunde slutte noget meere end dette,

at

at visse Sygdomme kan have denne saavel som andre Orne i Folge med sig, uden just at skylde samme deres Oprindelse. Med alt dette vil jeg dog ikke nægte Tingens Muelighed, men ikkun sige for min Part, at naar jeg, som billigt er, skal grunde min Dom paa Erfarenhed og de Sagtagelser, jeg har havt Anledning at giøre ved Bekjendtskab med spedalske Personer, finder jeg intet til Stadfæstelse paa den sidste af disse Meeninger, men meget for den anden; saasom jeg har mærket, at de fleeste faae denne Sygdom af Forkølelse, paa en Tid, naar de mangle Arbeide og Bevægelse, og at den først ytrer sig hos dem ved Hovenhed i Fødderne, især den venstre, siden ved stemme Saar, som først sætte sig paa de nederste Parter af Legemet, og siden angribe de øvrige Deele, især Ansigtet. Hvilket synes at vise, at endskiont en sugtig og med saltagtige Bødder af Havet besvangret Luft, samt megen Fiske Spise, umaadelig Brændeviins Drik, tilligemed Mangel af Bevægelse kan, meere, end noget andet, giøre Legemet beqvemt til denne Sygdom, som ei vel kan nægtes; saa bliver dog den nærmeste Aarsag at søge i Blodets Størkning og Fortykkelse formedelt Kulden, samt Seri (det salte Vand i Blodet) Scaskillelse, som, da det bliver ubeqvemt til Circulation, bliver siddende i de nederste Parter af Legemet, hvorfra det siden udbreder sig videre, og, ved at tage Skarphed til sig, udbrøder i ondartede Saar; i hvilket altsammen denne Sygdom synes meest at nærme sig til Skarbug. For nu at sætte Læseren desto bedre i Stand til at domme om Rigtigheden eller Urigtigheden af alt dette, vil jeg anføre mine Erfaringer, ved at give en kort Fortegnelse over alle de Personer i Boldens Præstegield, som i de 10 Aar, jeg har været der, nemlig fra 1764 til 1774, have været af denne Sygdom besvangne.

1. Kort før min Ankomst til Røddet, var een af de beste og velholdneste Sognemænd, ved Navn P. Velovig, efter den her brugelige Skik reist til Havs om Sommeren, for at fiske Dveiter og Langer; og da han kom til at ligge Ratten over paa Havet i stærk Taage, som forde megen Kulde med sig, blev han strax efter besfængt af denne Sygdom. Ja han var ikke før kommen hjem, førend begge hans Fodder, men især den venstre, ophovnede, og nogen Tid efter brød ud i Saar. Da disse Saar ved Lægemidler bleve for-drevne, satte Sygdommen sig i Halsen med Heesshed, hvorfor jeg for-reffrev ham adskillige Raad, men forgievet; efterhaanden blev hans Ansigt fuldt af Knuder og Skiel, saa at Alle kunde see, han var spedalk; endelig efter 5 à 6 Aar blev han og indvortes syg, og døde i sin Alders 60 Aar.

2. E. Koppen, den Forriges Naboe, som paa samme Baad var reist med til Havs, fik Sygdommen paa samme Tid og paa selv samme Maade, i det Fodderne (især den venstre) hovnede, hvorefter paa fulgde Fod-Saar, Heesshed, Hovenhed og Knuder i Ansigtet; alt paa foransorte Maade. Dog mærkedes denne Forskiel, at den- ne var i Ansigtet blussende rød, ligesom hiin bleeg, og at Sygdom- men tog meere langsom til; som og kan sluttes deraf, at han først for et Par Aar siden er bragt til Røide eller Reinas Hospital, hvor han endnu lever. Hvad man ellers har at mærke ved disse Mænd, er dette, at de begge have ført et ordentligt Levnet; deres Føde har ikke været usund, da den har bestaaet af Byg, Havre, Melk, Fisk nu og da, men ikke stændig, da de have boet 5 Mile fra Havet; og da deres Tilstand har været god, kan de siges at have levet saa vel, som Bønder i Almindelighed kunne leve i disse Egne. Endelig maa jeg og erindre, at ingen af deres Forfædre, saavidt
man

man veed, har været behæftet med denne Syge, og at den altsaa ikke har været arvelig.

3. O. Torvig, en Dreng paa 20 Aar, fik Sygdommen ved den Anledning, at han engang i et Bryllup var bleven beskienket, og havde lagt sig hen paa Marken at sove med bare Fodder, om Aftenen, da det var koldt. Da han opvaagnede, vare begge hans Fodder kolde og døde; og da han igien blev opvarmet, hovnede de begge, men især den venstre, som og meest blev angreben af Saar. Kort sagt: Saar, indvortes Smerte, Heeshed og Hovenhed i Ansigtet tog hos denne Dreng saa hastig til, at han efter 3 à 4 Aar blev bragt til Hospitalet, hvor han kort efter døde. Det er ellers den samme Dreng, som qvitterede de mange Ascarides, hvorom nylig tilforn er talt.

4. S. Lofeth, en Mand af 60 til 70 Aar, var for sin Ankomst til Kaldet befængt, og havde faaet Sygdommen ved selv samme Anledning, da han nemlig beskienket havde lagt sig hen paa Marken at sove med bare Fodder. Sygdommen yttrede sig ogsaa først i Fodderne, især den venstre, ligesom hos den forrige; og skönt den ikke tog saa hastig Overhaand, har han dog nu i mange Aar været ganske spedalsk, endog i Ansigtet, ligesom han og endnu ligger til Sengs af denne Sygdom. At Sygdommen hos denne Mand ikke har taget saa hastig Overhaand, som hos mange andre, kommer vel for en stor Deel deraf, at han boer i en Dal, hvor der falder reen Luft og sundt Landlevnet uden noget Slags Fiskerie. Han er og det eeneste Exempel, som jeg veed, af Dale-Folk, (Folk, som her boe 1 à 2 Mile fra Søe-Strandene op i Dalene,) som har været med denne Syge behæftet; da alle de andre have boet paa Søe-Strandene, eller i Fiordene, som dog her ligge 5 à 6 Mile fra det egentlige Hav.

5. T. Brune, en Mand paa 30 Aar, fik Sygdommen, ligesom de andre, først med Føl-sløshed i Fodderne, siden med Havelse, og det for 6 Aar siden, da han en heel Nat maatte holde ud paa Soen i Kulde og Frost, og blev igiennemfold, havde og, førend jeg lærde at kiende ham, havt et Saar paa venstre Fod, som med alle de Raad, han havde brugt, ikke vilde groe til. Da han omsider forlangde mit Raad, foreskrev jeg ham en blodrensende Decoet af Antimon. crudum og Enebær-Rodder, tilligemed Saar-Salve, hvorved Saaret blev lægt. Aaret efter kom han igien, og klagede over, at den Smerte i Fodder og Lender, han længe havde havt, nu var bleven heftigere, hvorfor jeg gav ham et Spanskflue-Plaster, at lægge paa, som og lykkedes temmelig vel. Bed alt dette gjorde jeg mig endnu ikke ringeste Tanke om nogen Spedalskhed, og dog blev den et halvt Aars Tid derefter ganske kiendelig for enhver, ligesom han og længe tilforn havde seet blaaagtig ud i Ansigtet, og ventelig længe baaret Sygdommen i Kroppen. 1773, som var noget meere end eet Aar derefter, blev samme Mand anfalden af et Slags Tungfindighed, Fantasie og Søvnløshed, hvorfor jeg lod ham bruge Brønd-Cuur, eller drikke af det mineraliske Vand, jeg har her paa Præstegaarden, i 18 Dage, to Potter eller meere hoer Dag, og gav ham tillige et kolende Pulver om Aftenen. Virkningen deraf var, at Fantasien strax forgik, og at Sønnen indfandt sig efterhaanden, saa han ikke i lang Tid havde været saa frisk og seet saa godt ud. Smidlertid begynder dog nu Saar og Snat, som han den Tid var frei for, at udbryde igien, hvoraf maa sluttes, at Curen længere maatte fortsættes eller oftere igientages, om Sygdommen af Grunden skulde læges; som og enhver Fornuftig let kan forestille sig.

6. A. Selbervig, en Dreng, 29 Aar gammel, havde ved Forkølelse i Baarsfiskeriers Tid faaet samme Tilfælde i Fodderne, især den venstre, og søgde Raad derfor hos en den Tid omløbende Quaksalver, ved Navn Hallengreen, som lagde Grød, kogt af Luud, derpaa, og tog derfor 6 Rdlr., uden at skaffe ham ringeste Hielp eller Lindring, men i dets Sted en usidelig Verk og Pine. Da han kort efter spurgde mig til Raads, og jeg af hans hovne Been, den Verk, han klagede over i Lemmerne, samt hans Ansigtets Farve, giattede mig til, at han var plaget af Skjorbug, gav jeg ham Bukkeblade (Trifol. aqvat.), som det eeneste, jeg den Tid havde ved Haanden, og fornam, at det havde god Virkning. Han har og efter mit Raad aarlig samlet denne Ur, og druffet Decoct deraf; og samme er det maaskee at tilskrive, at Sygdommen i de 7 à 8 Aar, den har vedværet, ikke har tiltaget. Den Heesshed i Halsen, og Besværing i Næsen, han de første Aar var plaget af, er han nu næstendeels fri for. Men da den Pirren og Stikken i Riødet ikke ganske vil aflade, og Hævelsen samt den mørkerøde Farve i Ansigtet endnu vedvarer, er det at befrygte, at Sygdommen ved tilrædende Alder vil tiltage. Saar og Bylder har han den meeste Tid været fri for, men ei for Fnat. (*)

7. B. Zierthoug, en Kvinde, henved 30 Aar gammel, var, ved min Ankomst til Kaldet, hestlig tiltredt af Spedalskhed, og er for nogle Aar siden død i Hospitalet. Hun berettede seio, at hun, ved at gaae ut i bare Fodder i Marken for at vogte Ovæg, blev forkølet, og at hun stedse siden havde været plaget af Saar og Udslæt, skiont Sygdommen ikke tog ret Overhaand, førend hun blev gift og

3 2

havde

(*) Just som dette skrives, bliver denne Dreng bragt til Hospitalet.

havde født Børn. Af Børnene lever kun eet, som synes at ville blive befængt af samme Sygdom.

8. Om en anden Kvinde, ved Navn K. Sedten, som et Par Aar efter min Ankomst til Kaldet døde af Spedalskhed, veed hendes endnu levende Mand ei at give anden Underretning, end at Sygdommen først begyndte med Heeshed i Halsen og tungt Aandedræt, og udbrod siden i Saar over det ganske Legeme. Men det er og bekiendt, at den hos hende har været en Arve-Syge, ligesom hun og har efterladt sig en Søn, nu 15 Aar gammel, som allerede er meget hestlig tilredt af Spedalskhed, og hos hvilken Sygdommen først begyndte i Fodderne med Hævelse og Saar.

9. En Pige, 20 Aar gammel, fik om Høsten 1772 et slent Saar paa venstre Fod uden Hævelse. Samme Tid fornam hun Besværing i Halsen og Tilstoppelse i Næsen, uden nogen anden indvortes Svaghed; og 1773 i May, da hun reiste herfra, saae hun allerede i Ansigtet ganske spedalsk ud, saa det er at besygte, at Sygdommen i en Hast vil tage Overhaand. Hun vidste ellers ikke at forklare, ved hvilken Anledning hun havde saaet den.

10. J. Birkevig, en Dreng, henvod 20 Aar gammel, gif engang over en Sneerbræe, hvor han blev ganske forfølet, begge Fodderne hoynede og bleve blaae, ligesom og Lenderne, hvorpaa fulgte Afsmægtighed og tungt Aandedræt. Han blev aareladt og fik sveddriivende Midler, uden deraf at komme i Sved; men strax efter kom han i et Bryllup, hvor han dansede indtil Sveden haglede af hans hele Kropp, og fandt sig deraf saa vel, at han siden forbedredes Dag for Dag; dog er han endnu ikke uden Mindelse deraf, helst i Fodderne, naar han kommer i Kulde. Og alt dette giver mig en
 ikke

ikke urimelig Formodning, at hans Sygdom har været en Begyndelse til Spedalskhed.

Disse ere de Personer i Boldsens Præstegjeld, som i min Tid have været befængte af denne hestlige Sygdom; hvorved endnu dette er at agte, som allerede tildeels er erindret, at de alle, No. 4 undtagen, have boet yderst i Præstegjeldet, eller nærmest Havet, som dog ligger 5 à 6 Mile herfra, og at denne Sygdom dybere ind i Fiordene, eller længere ind til det faste Land og op i Dalene, er her Nordensfelds lige saa ubekjendt, som andensheds i Landet. Ved Sygdommen i sig selv har jeg og nogle Anmærkninger at tillægge, som angaae de Tilfælde, hvori den hos de fleste kommer overeens, og burde derfor anføres under eet, for ei at igientages ved hver især. Jeg har da mærket, at Forkølelse hos de fleste, om ikke alle, er den udvortes paaførende Aarsag, som allerede sagt er, og at Fodderne, men især den venstre Fod, blive først døde og følesløse. Naar disse Lemmer igien opvarmes, fornemmes strax en Pirren og Stikken i dem, som af Naale, og en Tunghed i den hele Krop, ligesom de vare søvnige. Ikke længe efter begynder en Hævelse at sætte sig ved Ankterne, som efterhaanden stiger høiere op. Blod-Aarerne vise sig nu ikke meere paa Fodderne, som tilsorn, ikke heller svæde de paa dem, som andensheds paa Kroppen. Naar denne Hævelse har vedværet nogen Tid, blive de uden til følesløse, men desto meere smitte inden i Riødet, saa de ikke taale at slaaes eller stødes, dog meest paa

Fødderne og Lenderne, hvor de og fornemme en stærk Pirren og Svie ind ved Beenene. Andensteds paa Kroppen fornemmes i Begyndelsen ingen anden Forandring, end et Slags Tunghed, og at Blodet ligesom med større Besværlighed drives gennem Aarerne. Naar nu denne Svaghed har vedvaret et Par Aar, meere eller mindre, yttre den sig med Heeshed i Halsen, Hævelse og Skæl i Ansigtet, og Tranghed i Næsen, af hvilken de ofte snyde Blod. Paa Fødderne faae de haarde Knorter, tet under Huden, i Begyndelsen af Størrelse som Erter, men som siden blive større og udbryde i Saar, som give megen Bædse af sig, og efterhaanden udsprede sig over det ganske Legeme. Man har og mærket, at de, som gjøre sig meest Umage for at læge Fod-Saarene, angribes hastigere end andre, baade af Heeshed i Halsen og Saar paa Kroppen.

Det tilkommer nu Lægerne, helst dem, som forestaae Hospitaller, nøiere at undersøge alt dette, tilligemed dets Grund og Aarsag. Imidlertid kan man gjøre sig forvissset om Rigtigheden af de anførte Erfaringer, og at jeg i Fortegnelsen ikke har anbragt andre end virkelig Spedalske, (naar No. 10 undtages, hvis Sygdoms Beskaffenhed jeg ikke er ganske forvissset om,) altsaa ikke forveplet denne Sygdom med andre, som kunde have nogen Overeenstemmelse dermed, saasom Hævelse i Fødderne (Oedema pedum), der ligeledes kommer af Forkølelse, men angriber meere Maven, og derfor ved Purgermidler, især engelisk Salt og bittere Digestiv-Salte, item Humle-Omslag om Fødderne, uden stor Vanskelighed kan cureres, som

som jeg selv har forsøgt. Hvad endelig Curen af denne Svaghed angaaer, da gjør jeg vel best, at overlade til Lægernes Dom, hvorvidt og ved hvilke Midler den best kunde hævdes; thi jeg for min Part har hidindtil lige saa lidet, som de Syge selv, kiendt Sygdommen i sin Begyndelse, da den maaskee kunde læges; og siden har jeg ei kunnet befatte mig dermed, baade fordi Sygdommen tilsidst bliver ulægelig, saa og fordi de Svage hellere dølgge den, saa længe de kunne, for ei at udelukkes af Andres Umgængelse, end at de i Tide skulde søge Raad derimod. Saa meget synes mig dog, man af det Foransførte kan slutte, at naar Sygdommen i Tide blev kiendt, efter de Kiendtegn, jeg har givet derpaa, kunde den ved de ordentlige Skierbugts-Midler og en god Leve-Orden meget vel læges. Ellers har jeg til et Forsøg foreskrevet to af de Foransførte, nemlig No. 5 og 6, det nu omstunder mod Franzoser brugelige Mercurialis Brændeviin, hvoraf de efter eget Sigende befandt sig saa vel, at jeg har Aarsag at troe, at det, i Tide brugt og længe fortsat, vilde udrette en Hoben. Men da Portionen var liden, og kun givet til en Prøve, da de selv ikke heller forlangde meere, maaskee af den Indbildning, at dette Lidet var nok, jeg og selv frygtede for, at det nu var for silde; saa kan jeg ei udgive det for andet, end et usuldføremment Forsøg.

Til Slutning maa jeg endnu melde dette, som noget besynderligt, at man har Exempel af tvende Piger, een her, og en anden i Naaboekaldet, som begge, af Sorg over deres Kiæresters Utroskab, først

hens

henfaldte til et kort Raserie, og strax efter bleve spedalske, saa de maatte bringes til Hospitalet; hvilket er mig saa troeværdig berettet, at jeg for min Part ikke vel kan tvivle derpaa. Men da det er sleet for min Tid, og jeg ikke selv har kiendt disse Personer, kan jeg ei udgive det for andet, end en troeværdig Beretning.

